

CENNETİN DİLİ YA DA DİNİN ANLAŞILMASINDA DİLİN KUTSANMASI

Doç. Dr. Ahmet ERKOL

Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Dini düşüncede Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan peygamberlerdir. Peygamberlere vahiy yoluyla bildirilen mesajlar, anlaşılması için kendi toplumlarının diliyle gönderilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygambere de vahiy Arapça olarak indirilmiştir. Bir iletişim aracı olarak Kur'an'ın gönderildiği Arapça, tarih içerisinde normal bir dil olmanın ötesine taşınarak adeta kutsanmıştır. Bu da vahyin doğru anlaşılması noktasında bazı sorunlara yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Dil, Arapça, Kur'an

Abstract

In religious thought, it is prophets that provide the communication between God and humans. To understand the messages that are made known by way of revelation to the prophets, the messages are sent in a community's own language. It is for this reason that revelation was given to the Prophet in Arabic. As the medium through which the Koran was sent, Arabic moved beyond being a normal language within history and was blessed so to speak. This also opens up a path to some problems in understanding the true meaning of the revelation.

Key words: Revelation, Language, Arabic, Koran

GİRİŞ

İnsanlığın kökenine dair farklı iddialar ileri sürülmesine karşılık, semavi dinlerin genel kabulüne göre ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdir. Kitab-ı Mukaddes bu konuyu detaylı bir şekilde açıklamaktadır.¹ Peygamberlerin insanlık tarihindeki işlevi tartışmasız son derece önemlidir. Bu önem peygamberlerin, tarihin her döneminde gönderildikleri topluma öncülük etmiş olmaları, hayatın her alanında inanç ve yaşama dair temel belirlemelerde bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

¹ Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 1-5.

Varoluş bilincinin ardından insanın yeryüzündeki serüveni, kendisini kuşatan çok yönlü etkilenimlerle beraber devam edegelmiştir. Temel soruların başında insanın yaşamının gayesine dönüktür, yani bu dünyada niçin bulunduğu ile alakalıdır. İnsanı kuşatan yüzlerce soruların cevabını bulmada salt aklın yeterli olup olmaması hep tartışma konusu olagelmiştir. Bununla birlikte dini düşünceyi ve bu arada peygamberlik olgusunu temel bir kriter olarak kabul eden düşünceye göre, insanlığın doğru ve mutlu bir yaşam sürdürmesi ancak ilahi bildirimlerle mümkündür.

Nübüvvetin esas alındığı bu yaklaşımda, ontolojik ve epistemolojik olarak tamamen farklı iki varlık kategorisi arasındaki iletişim biçimi tarih boyunca en temel sorunların başında gelmiştir. Bu noktada ilahi kelamın imkanı ve nasıllığı konusu sürekli bir tartışma konusu olduğu gibi, ilahi kelamın insanlar tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağı veya nasıl anlaşılacağı konusu da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Kelam kitaplarımızda “kelam-ı nefsi” olarak ifade edilen ilahi hitabın keyfiyeti konusu düşünce gurupları arasında en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Esasen başlangıcından bu güne İslami fırkalar arasındaki temel ayırıcı unsur da nassa yaklaşım farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle dinin anlaşılmasında ve hayatın tanziminde nassa yaklaşım biçimi son derece önemlidir. Burada sorulması gereken bazı sorular vardır: ilahi hitabın muhatapları hitabı anlamaya muktedirler mi? Hitaptan maksat nedir? İlahi kelam neyi inşa etmek istemiştir? Hitabın muhatapları, kelamın diline ne kadar mahkumdurlar? Kelamın dili dinin anlaşılmasında ne kadar etkindir? Kelamın evrenselliği bağlamında konu değerlendirildiğinde belli bir dilde vahyin gönderilmiş olmasını nasıl anlamak gerekecektir? Bu ve buna benzer çoğaltılabilecek pek çok sorulardan sadece bir ikisinin üzerinde durulacaktır. Soru şu: Kutsanmış bir dil var mıdır? Ya da tarihi süreç içerisinde dinin anlaşılmasında ilahi kelamın gönderildiği dil ne kadar kutsal olarak kabul edilmiş ve dini düşüncenin oluşumunda bu kutsallık yaklaşımı ne kadar etkili olmuştur?

Dilin sağladığı soyut düşünce gücünün, doğrudan içinde bulunmadığımız gerçekliğin tüm yönlerini kavramlaştırmada ve onunla başa çıkmada, çevremizle ilişki kurmamızda, en önemli etken olduğu konusu daha çok üzerinde durulan bir konu olmaya başlamıştır. Pek çok kişi, bizi hayvanlardan ayıran en önemli özelliğin bu olduğuna inanır. Bu nedenle birçoğuna göre dilin öğrenilmesi ile, biz kendimiz oluruz. Burada bizi alakdar eden husus dil ile dinin anlaşılması arasındaki ilişkidir.

1.DİLİN KÖKENİNE DAİR KISA BİR DEĞİNİ

Dilin ortaya çıkışı konumuzun dışında ise de sorunun daha doğru anlaşılması noktasında önemli bir etkiye sahip olduğu düşüncesinden hareket edilmektedir. Buradaki temel yaklaşım dilin insana ait olduğu gerçeğidir. Yani cins olarak insana aidiyeti ve ayrıca bu yetinin ilk insandan başlamak üzere sürekli bir gelişim içerisinde olduğudur. Buna göre ilk insanın konuşmaları ya da haykırıları, hece de olsa durulmamış, karmaşık ses parçalarından meydana gelen cümle değerinde birer kelime şeklinde olmuştur.² İnsanın

² A. Dilaçar, Dil, Diller ve Dilcilik, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1968, s, 5.

doğada, doğal ortam içerisinde varlık mücadelesini sürdürürken, karşılaştığı binlerce etkilenime karşı verdiği tepki, çıkardığı ses, anlamlandırdığı hareketler gibi doğal bir gelişimin neticesi olarak dilin ortaya çıktığını kabul edenlerin yanı sıra tarih boyunca dilci ve filozoflardan pek çok farklı yaklaşımlar da söz konusu olmuştur.

Bu konudaki başlıca görüşler şu şekilde ifade edilmiştir³: Dil, tanrısal bir görüntü, Allah'ın bir armağanıdır. Tabiat üstü bir yetenek ve aşkın bir belirtidir. "aklın ayak izleri", eskilerin hikmetidir. İnsanın doğuşunda bulunan bir gizli gücün belirtisidir. İnsan ruhunun düzenleştirilmiş ve kendiliğinden içten gelen bir yansımasıdır. Beyin ile dil aygıtının birlikte evrimlenip gelişmesinin bir ürünüdür, maddi kültürün bir yansımasıdır. Tarih öncesi kurban ayinlerinin zorladığı bir dillenmedir. Fonetik bir evrim ve gelişimin sonucudur. Rastgele ortaya çıkmıştır, isteğe bağlı bir kurumdur, yarı yapıntılı ve saymaca hayat zorunluluklarından doğmuştur. Antroposofik bir kurumdur, ses taklidi ve işaret seslerinden doğmuştur. İnsanın fiziki koşullarının zorunlu olarak doğurduğu bazı seslerden müteşekkildir, özellikle dini ayinlerde, dilin, vücut hareketleri ve seslerle taklit ve sesle sembolleştirmesinden doğmuştur, ilk insanın duygu ve isteklerini ifade ettiği farklı seslerden ortaya çıkmıştır. Sesle anlam arasındaki ilişkinin neticesinde doğmuştur.⁴ Buna benzer pek çok kuram olmakla beraber bu konuda ortak bir görüşten söz etmek mümkün değildir.

Dilin kaynağına dair batı düşüncesinde özellikle de erken dönem Yunan felsefesinde pek çok teori dile getirilmiştir. Heraklites, Parmenides, Demokritos ve Pythagoras nutuk ve mantık konusunda kelimelerin tabii (physis) veya vaz'î (nomei) olup olmadıkları konusunda bir tartışmanın içerisinde oldukları görülmektedirler. Ağırlıklı olarak tabiatan etkilenerek dilin insanlar tarafından geliştirildiğinin kabul edildiğine rastlanılmaktadır.⁵ Eflatun'dan sonra Aristoteles de kelimelerin konuluşunun tabii mi, itibari mi olduğu sorusuna, bunun daha ziyade itibari olduğu yönünde bir görüşe sahip olduğu ve sesin tabii ve ilahi olduğunu, onun kullanılmasının ise beşeri ve ihtiyari olduğu şeklinde bir görüşe sahip olduğu belirtilmektedir.⁶

Epikuros'a göre, dil veya diller beşeridirler. Ancak türlü kavimlerin buldukları ortallıklara göre, bunların türlü duyuş ve görüşlerini türlü yol ve şekillerle meydana getiren bir takım nefes yani seslerden ibarettir. Kelimelerle şuurlu bir durumdan ziyade, doğal bir zaruretle oluştuğunu, yani insanda nutuk denilen şey, görme ve işitme gibi, insiyaki bir tarzda işler. Çünkü insan şuuru çevresine giren şeylere bir isim takmak suretiyle bunları zabtetmek istidadına sahiptir.⁷

Batı felsefesinde egemen anlayışa göre dilin; insan yaşamında karşılaştığı zorluklar sonucu kendisini ifade için başlangıçta çıkardığı farklı sesler biçiminde geliştiği tarzındadır. Bunun örneği olarak dilden mahrum hayvanların kuvvetli bir korku, sevinç

³ Bkz. Şükrü Ünal, Dil ve Kültür, Nobel yay. Ankara, 2005, s, 2-5.

⁴ A. Dilaçar, a.g.e, s, 7-8.

⁵ Bkz. Ragıp Özdem, Dilin Türeyişi Teorilerine Toplu bir Bakış, Ankara, 1944, s, 13-17.

⁶ Ragıp Özdem, s, 18.

⁷ Ragıp Özdem, a.g.e, s, 20.

veya üzüntü durumlarında çıkardıkları türlü türlü sesler gösterilmektedir. Buradan hareketle “hayvanlar dilsiz mahluklar iken ihsasların değişikliği onlara türlü sesler çıkartıyorsa, insanların türlü şeyleri türlü seslerle işaretlemeleri daha doğal değil midir?”⁸ Dolayısıyla batı düşüncesinde insanlığın gelişim evresine bağlı olarak dilin de geliştiği ve evrildiği düşüncesi daha yaygındır. Her şey doğal tabiat ortamı içerisinde hayatîyet bulmuştur. Başlangıçta insan sesleri karışık ve manasızdı. Azar azar kelimeleri boğumlu surette çıkarmağa alıştırarak, herkesçe bilinen umumi bir adlandırma sistemi ve aralarında her şeye uyacak sesli işaretleri kurmaya muvaffak oldular. Dünyanın her tarafından benzer bir gelişme olduğu için topluluklar arasında da farklı dillerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.⁹

Condillac, *İnsan Bilgilerinin Kaynağı zerinde Deneme* isimli eserinde konuya dair geniş değerlendirmelere yer vermektedir. Ona göre “dillerin kaynağında, insanlar yeni kelimeleri tasarlamakta aşırı engeller buldukları için, ruhun duygularını ifade etmede uzun müddet ancak yapma işaret özelliğinin vermiş bulunduğu bir takım tabii işaretlere sahip olmuşlardır. Bu durumda tabii haykırışlar, zorunlu olarak sert ses iniş ve çıkışlarını kullanmayı işe karıştırıyorlardı. Çünkü başka başka duyguların işaretleri, türlü tonlar üzerinden çıkan ani değişik sestir. Mesela telaffuz etmiş olduğu tarza göre ah: takdiri, elemi, hazzı, hüznü, sevinci, korkuyu, tiksintiyi, dolayısıyla da hemen hemen bütün duygularını ifade eder. En sonra da hayvanların ilk adlarının, kendi haykırışları taklit edilerek yapılmış olduğunun muhakkak bulunduğunu ilave etmek gerekir. Bu mülâhaza rüzgarlara, ırmaklara, dolayısıyla da herhangi bir gürültü çıkaran her şeye de uygun gelir. Bu taklidin, seslerin pek kesik ve belli fasılalarla birbirlerini kovuşturmalarını gerekli kıldığı apaçık bir şeydir.¹⁰

Genel anlamda dilin kökeni hakkında batıda bu görüşler ileri sürülürken, İslam dünyasında dini düşüncede iki temel görüş ileri sürülmüştür. Konu ile ilgili Müslüman düşün adamlarından hemen hemen hepsi bu konuya bir şekilde değinmişlerdir.¹¹ Benzer yaklaşımlar olduğu için bunlardan birisinin aktarılmasının yeterli olduğu kanaatindeyiz. Dilin kökeni hakkında Seyfuddin Amidi el-İhkam’da detaylara girmektedir. Buna göre Eş’ari, Ehl-i Zahir ve fakihlerden bazılarının dilin vazınının Allah olduğunu, bunun da ya doğrudan Allah’ın lütfuyla “tevkifi” bir biçimde gerçekleştiğini, ya da vahiy yoluyla Allah’ın ses ve harfleri yaratmak suretiyle ve zaruri bir ilimle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu düşüncüyü savunanların Kur’an’da “Allah, Ademe isimleri öğretti.” Şeklinde ifade edilen ayet referans olarak sunulmakta ve bu ayetten hareketle Allah’ın öğretmesi olmadan Adem ve meleklerin herhangi bir şeyi bilmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedirler.¹²

⁸ Ragıp Özdem, aa.g.e, s, 27-28.

⁹ Bkz. Şükrü ünalan, a.g.e, s, 4.

¹⁰ Condillac, *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Ü zerinde Deneme*, M.E.B. İst. 1992, s, 214-215.

¹¹ Konu hakkında geniş bilgi için Bkz. İbn Hazm, el-İhkam fi Usulî’l-Ahkam, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, I, 31-37.

¹² Seyfuddin Amidi, el-İhkam fi Usulî’l-Ahkam, Thk. Seyyid el-Cemili, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 1998. I, 109-110.

Başta Mu'tezile uleması olmak üzere, pek çok kelimci ve filologların ise dilin bir insani eylem olduğunu, hayatın idamesi noktasında ortaya çıkan zorluklarla birlikte işaret ve seslerin birer anlamlı kelime, sonrasında da bunların cümle biçimine evrildiğini ifade etmişlerdir. Kur'an'da "biz her bir peygamberi kendi kavminin lisanıyla gönderdik." Ayeti bu konunun delili babında zikredilerek, peygamberden önce kavimlerin bir dile sahip olduklarının göstergesi olarak kabul edilmektedir.¹³

İslam düşünce tarihinde farklı alanlarda yazdıklarıyla dikkatleri çeken İhvan-ı Safa özellikle dilin menşei konusu ile de ilgilenmişlerdir. Ancak diğer konuların aksine bu konuda daha tutucu bir tavrın içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Onlara göre; dilin kaynağı "tevkifi"dir. Ancak dilin gelişim ve farklılığı konusunda diğer bedensel ve çevresel faktörlerin etkili oldukları gibi bir etkiye sahip olduğunu söylemektedirler.¹⁴

İhvan-ı Safa'ya göre "Allah Adem'i yarattığında Adem natık ve sahip olduğu bu nutuk gücüyle eşyayı birbirinden ayırabiliyordu. Allah, Adem'i kelimesiyle destekledi ve sonra ona eşyanın bütün isimlerini ve sıfatlarını öğretti. Allah, Adem için büyük ve küçük bütün her şeyi değişik şekillerle ve belli isimlerle dokuz alamette topladı. Bu dokuz alamet her şeyin ismini kapsamaktaydı. Bu nedenle de bütün manalar onlara bağlanmıştır. Bu durum bütün sayıların cüzlerinin dokuz ile arasındaki sayılardan birisi olmasına benzemektedir. Semavi alemde de bu durum mevcuttur. Dokuz harf Allah'ın Adem'e öğrettiği harflerdir."¹⁵ İhvan-ı Safa'nın bu yaklaşımı, onların yıldız bilimine verdikleri önemle ilişkili olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira onlara göre her şeyin kaynağı semavi alemde mevcuttur ve semada mevcut olan bu manalar Allah'tan teselsül bir şekilde insana taşmaktadır. Onların bu yaklaşımı, din ile felsefe ve diğer inançlarla İslam arasında bir ortaklık bulma çabasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.¹⁶

İhvan-ı Safaya göre diğer diller Arapçanın çok gerisindedir. Bu konuda şunları söylemektedirler. "En mükemmel dil Arapçadır ve fasih söz de Arapça olan sözdür. Arapça dışındaki diller ise eksiktir. Arapçanın diller karşısındaki konumu, insan suretinin hayvan sureti karşısındaki durumu gibidir. Bu nedenle Arap dili, insanlık dilinin tümüdür ve ondaki kitabet sanatı, diğerlerindeki kitabet sanatının hitamıdır. Arapçadaki yirmi sekiz harf, bütün dillerdeki harfleri kapsamaktadır."¹⁷

İhvan-ı Safa, risalelerinde Arapça ile ilgili değerlendirmelerini dini metinlere dayandırarak izah etmektedirler. Buna göre ihtilaflar kalktığında İslam nasıl ki diğer bütün dinlere egemen olacaksa aynı şekilde Arapça da diğer bütün dillere egemen olacaktır. İhvan, Arapçanın diğer dillere galip gelmesinin sebebi olarak Kur'an dilinin Arapça

¹³ Amidi, a.g.e, I, 110.

¹⁴ Geniş bilgi için Bkz. M.Edip Çağmar, "İhvan-ı Safa'nın Dille ilgili Görüşleri", İslami araştırmalar, C. 17, sayı: 2, 2004, s, 123.

¹⁵ İhvan-ı Safa, Resailü İhvan-ı Safa, Beyrut, III, 141.

¹⁶ M. Edip Çağmar, a.g.m, s, 123.

¹⁷ İhvan-ı Safa, Resail, III, 144.

olmasını ve hiç kimsenin Kur'an'ı diğer dillere tam olarak tercüme edememesini gerekçe olarak göstermektedirler.¹⁸

İhvan-ı Safa'nın Arapça dili ile ilgili yaptıkları değerlendirme, dini metinlerin Arapça yazılmış olması ve Kuranın Arapça olarak vahyedilmiş olmasına dayandırdıkları görülmektedir. Bu çerçevede Kur'an'ın mucizevi bir kitap olmasını, Arapça dilinin de muciz bir dil olmasıyla ilişkilendirmektedirler. Onların Arapçanın en gelişmiş dil olduğu iddiaları, sübjektif bir iddiadır, zira eserlerinde diğer dillerle ilgili herhangi bir kıyaslama yoluna gidilmemiştir. Bununla birlikte Arapça ile diğer dilleri arasındaki farkı belirtmek için insan ile hayvan suretleri tarzında bir kıyaslamaya gitmeleri de çok abartılı ve yanlı bir değerlendirmedir. Zira bu konuyu destekleyebilecek herhangi bir dayanak ortaya koymaktan yoksundurlar.¹⁹

İhvana göre nasıl ki İslam dini en son din ise, aynı şekilde Arap dili de en iyi, en fasih dil ve Arap alfabesi de en mükemmel ve en son alfabadir. İhvan, Arapça harflerinin bulununun ilahi hikmetin doğrultusunda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Onlara göre harflerdeki hikmet, harflerin sayısının ayın menzilleri gibi 28 olmalarından kaynaklanmaktadır.²⁰ İslam düşüncesi tarihinde, hiçbir inanç ve düşünce ile kendilerini sınırlamadıklarını söyleyen İhvan-ı Safa'nın Arapça ile ilgili yaptıkları bu değerlendirme hiç şüphesiz şaşırtıcıdır, her şeyden önce bağlı olduklarını iddia ettikleri temel kriterleriyle çelişik bir durum arz etmektedir. Ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Burada irdelenmesi gereken husus, dini düşüncede dilin tevkifiliğinin dayandırıldığı hususların tesbitine çalışmaktır. Bunun için de en çok referans gösterilen "Adem'e isimlerin öğretilmesi" konusuna değinmek gerekmektedir.

2.Adem'e İsimlerin Öğretilmesi

Dini düşüncede dilin kökeninin "tevkifi" olduğu ön kabulü genel olarak Bakara suresinde "ve Adem'e tüm isimleri öğretti"²¹ şeklinde ifade edilen ayete dayandırılmıştır.²² Ayette geçen Adem'in kim olduğu konusu İslam düşünce tarihinin farklı disiplinlerinde ayrı ayrı anlaşılmıştır. Genel olarak insanlığın atası ve aynı zamanda ilk nebi olarak da yaygın bir kabul varsa da bu şekilde kabul etmeyen görüşlere de rastlanmaktadır.²³ Adem'in kimliği etrafındaki tartışma hem ontolojik, hem de epistemolojik açıdan beraberinde ciddi tartışmaları getirmiştir.²⁴ Genel ve yaygın dini ön kabulden hareket edildiğinde Adem'in ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olduğu da kabul edilmiş olur. Adem'in ilk peygamber olması, beraberinde ilahi bildirimlerin de varlığının kabulünü

¹⁸ Resail, III, 164.

¹⁹ M. Edip Çağmar, a.g.m, s, 125.

²⁰ İhvan, resail, III, 143.

²¹ 2 Bakara 31.

²² Bkz. M.W.Watt, Modren Dünyada İslam Vahyi, Çev. Mehmet S. Aydın, Ankara, 1982, s, 59.

²³ Bkz. Mehmet Bayraktar, İslam Düşüncesinde Evrimci Yaratılış Teorisi, 26-44.

²⁴ Konu hakkında Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, I, 143-149.

sağlar. Bu ilahi bildirim, salt bir insani yeti değil, doğrudan formel olarak ilahi bir iradeyle dünyada ilk insana bazı bilgilerin verilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu noktada tartışma konusu olan husus; insanın ne kadar tarihin öznesi olduğudur? Dini düşünce noktasında hayatın her alanında müdahil bir Allah tasavvuru olmakla birlikte, insanın uzun binyıllar boyunca, insani tüm hususiyetler noktasında bir kemalî yaşadığı ve bu arada dilini de beraberinde geliştirip geliştirmediği düşüncesi de sürekli tartışılmalı bir konu olmuştur.²⁵

“Adem’e isimlerin öğretilmesi” insanın eşyaya isim koyma yetisi, dolayısıyla yaşadığı evrene müdahil olması anlamı daha çok ön plana çıkmıştır.²⁶ Zahirî anlamın ötesinde farklı anlamların da olabileceğini dikkate alan müfessirlere göre, “Adem’e isimlerin öğretilmesi”, onun eşyaya isim koyabilme yetisiyle donatılması anlamındadır.²⁷ Tikel olarak her bir varlığın isimlerini bilme yerine genel anlamda kendisini kuşatan evreni anlamlandırabilmesi ve varlıkları tanımlamak suretiyle kendi varlığını kanıtlanması biçimindedir.²⁸ Konuyu bu biçimiyle değerlendirmek, insanı tabiatın öznesi haline getirmek noktasında son derece önemlidir. Varoluşunun başlangıcından varlığa ait her alanda kendisini geliştirmeye çalışan insan, dilini de aynı şekilde geliştirme noktasında sürekli bir ilerlemenin içerisinde olmuştur. Dolayısıyla insan olup biten bir varlık değil, sürekli var olmaya devam eden bir varlıktır. Nitekim teknolojik gelişmeye bağlı olarak yapılan yeni icatlara verilen isimler de bu durumu kanıtlar mahiyettedir.

3. Kur’an’ın Dil –Lisan- Vurgusu

Hiç şüphesiz dil, söyleyenle söylenen arasındaki iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini hedeflemektedir. Yani hitap ile kendisine hitap edilenin arasında doğru bir iletişimin olması sağlanmalıdır. Bu nedenle şu realitenin gözden kaçırılmaması gerekir: Dinleyici, görünür simgeleri hatasız biçimde alabilmeli, yani; sadece söylenen sözü doğru olarak işitip, kullanılan dili bilmekle kalmamalı, kullanılan jest ve ses uyumu gibi kelime dışı simgeleri doğru olarak gözlemlemelidir. Sözlü kültür ürünleri yazıya geçirilince; sonraki muhataplar, kullanılan jest ve mimikleri göremedikleri için, anlamalarında az da olsa kusur vardır. Bu kusuru aşmak, ancak söylenen söze gerçek anlamda şahid olmakla mümkün olabilir. Bu nedenle Kur’an’ın yazılı bir kitap olarak anlaşılmasından önce onun yirmi üç yıl gibi uzun bir süre içerisinde toplumun işleyişine doğrudan müdahale eden bir hitap olduğu, dolayısıyla işin başında sözel olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Bu nedenle her sözün bir mekanının olduğu bilinmelidir ki, buna da dilin coğrafyası denir. Dilin iyi anlaşılmasında etkili olan coğrafyasından kasıt, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçlarını bilmektir.

²⁵ Şükrü Ünal, a.g.e, s, 13.

²⁶ Muhammed Esed, Kur’an Mesajı, I, 12.

²⁷ Bkz. Zemahşeri, Keşşaf, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, I, 155.

²⁸ Bkz. Elmamli’lı M. Hamdi Yazır, hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat, I, 308-311.

Tüm bu sayılanlar, semantik yapabilmenin de anahtarlarıdır. Bu çerçevede Arap dilini ele alırsak, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemdeki dili; o dönemin ve bölgenin, kendisine özgü şartların, Arap örf ve adetlerinin, kısaca bir hayat tarzının ürünü olduğu görülecektir. Kelimelerin anlamı, o çevrenin ve o şartların içerisinde doğmuş, o dönem Arap kültürünün etkisiyle şekillenmiştir. Belirli bir kültürün ve coğrafyanın oluşturmuş olduğu dil olgusunun ürünlerini; çeşitli amaçlar için ortaya konan metinleri bağlamından koparmak suretiyle ele almak, bizi yanlış sonuçlara sevk edeceği bilinmelidir.

Kur'an'da lisan vurgusu, her şeyden önce Allah'ın ayetlerinden bir ayet olarak öne çıkarılmıştır. “Göklerin ve yerin yaratılması, renklerin ve dillerinizin farklılaştırılması da O'nun alametlerindedir. Bunda kuşkusuz düşünebilenler için dersler vardır.”²⁹ Bu ayet çok temel bir dini prensibe işaret etmektedir. İlahi varlığın kanıtları arasında yeryüzünde yaşayan insan cinsi varlığın, kendi içerisinde gösterdiği farklılık ve çeşitlilik, hem tabiatın bir gereği, hem de bir ayet olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla bunun korunması ve tabiatta mevcut bu ayetin bir bütün olarak benimsenmesi gerektiğine işaret edilmiş ve buna karşı bir saldırı, ilahi bir ayete saldırıyla eş anlamlı değerlendirilmiştir.³⁰

Kur'an'ın pek çok ayetinde “lisan” insanlar arasında bir iletişim aracı olarak belirlenmiştir. “Biz her peygamberi yalnızca kendi kavminin diliyle gönderdik ki, mesajı onlara açık ve net olarak iletirsin.”³¹ Burada peygamberlerle gönderilen mesajın gönderildikleri toplumların diliyle olmasının gerekçesine dikkat çekilmiştir. “mesajın açık ve net olarak iletilmesi.” Amaç her şeyden önce anlaşılır olmaktır, mesajın maksadının bilinmesidir. Zira vahyin indirilişinin temel amacı, ancak anlaşılmasıyla gerçekleşebilir.³²

Muhammed Esed, hitapla muhatap arasındaki iletişimin herhangi bir dille olması zorunluluğundan hareketle hangi dönem ve hangi peygamber zamanında olursa olsun mesajın evrenselliğine karşın dilin yerelliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede onun şu açıklaması önemlidir: “Bütün ilahi metinler insanlar tarafından anlaşılabilir diye vahyedildiğine göre, onlardan her birinin, mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da ilk ağızda onlara olacağı için, o kavmin diliyle indirilmiş olması zorunludur. Kur'an dahi, evrensel bir mesajı ve hedefi olmasına rağmen bu bakımdan bir istisna değildir.”³³

Burada dikkat edilmesi gereken husus; “mesajın –vahyin- anlaşılmasıdır.” Bunun anlaşılmasını sağlayacak unsur ise hiç şüphesiz tarihin belli bir kesitinde, herhangi bir dili konuşan bir topluma ve bir coğrafyaya vahyin indirilmiş olmasıdır. Muhatabın hitabı anlamının başka da bir yolu olmadığına Kur'an şu şekilde işaret etmektedir: “Şüphesiz bu (ilahi mesaj) alemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onunla mutlak güvenilirlik derecesinde olan vahiy inmiştir. Senin kalbine ki uyarı kimselerden olmasın. Açık bir

²⁹ 30 Rum 22.

³⁰ Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, s, 797.

³¹ 14 İbrahim 4.

³² Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, s, 470.

³³ Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, I, 499.

Arapça ile.”³⁴ Mesaja muhatap olan Arapların kendi dilleriyle nazil olan ayetleri anlamaları kendi bilgi düzeylerine göre olduğu müsellemdir. Ama mutlaka anlayabildikleri gerçeği de Kur’an’ın bir tesbitidir.

Bu noktada vahiy ile vahyin kendisi ile indirildiği dil arasındaki ilişkiye dikkat etmek gerekmektedir. İnsanlık tarihi ile eş görülen bu süreçte pek çok peygamberin gönderilmiş olduğu ve gönderilen her bir peygamberin de kendi kavminin lisanıyla vahiy aldığı gerçeği dikkate alındığında burada vahyin içine girdiği dil kalıbı ile vahyin ifade ettiği anlam arasındaki ilişki nasıl kurulabilir? Başka bir yaklaşımla vahyin indirildiği dilin yerelliği ile hitap olarak vahyin evrenselliği biri biriyle nasıl bağdaştırılabilir? Ya da vahyin anlamı salt indirildiği dilin kapsamı çerçevesinde mi anlaşılmalıdır? Bu noktada yerellik ile evrensellik arasındaki ilişki nasıl sağlanabilir? Bütün bu ve buna benzer soruları sıralamamızdaki kasıt dinin anlaşılması noktasında din ile Arapça dili arasında kurulan ilişkidir.

Hitabın yerel bir çerçevede gerçekleşmesine rağmen, mesajın evrensel olması doğru bir şekilde kurgulanmazsa ciddi sorunlar doğuracağı bilinmelidir. Yani vahyin tarihin belli bir döneminde, belli bir topluluğun diliyle gönderildiği gerçeği dikkate alınarak, mesajın gayesi ile, mesajın büründürüldüğü dil arasında doğru bir irtibat kurulmazsa, ya tamamen dilin ifade ettiği zahiri anlam kabul edilir, ya da dilin zahiri anlamı göz ardı edilerek, nassı tahrif biçiminde bir yaklaşım sergilenmiş olur. Düşünce tarihimizde bunun tipik örneği selefi yaklaşım ile, Batınlık hareketidir. Her iki değerlendirme biçiminde de nassın gayesinin göz ardı edildiği bilinmelidir.

4.Arapça Cennet Dilidir

Dini düşüncede insanlık tarihi ile başlatılan vahiy olgusu, toplumların vahyin mesajları doğrultusunda bir yapı oluşturmalarını sağlamak iken, vahyin temel hedefi göz ardı edildiği için hedeflenene ulaşılamamıştır. İslam kültür tarihinin teşekkül biçimi, önemli oranda dine yaklaşım biçimimizi belirlemiştir. Buna göre başta hadis literatürü olmak üzere rivayet kültürümüzde yer alan değerlendirmeler, dini düşüncenin ve toplumsal yapının oluşmasında önemli rol oynadığı bilinen bir husustur.

Vahyin gönderildiği toplumun, kitabi bir kültürden ziyade sözlü bir geleneğe dayanmış olması, gerek vahyin anlaşılmasında ve gerekse dini düşüncenin biçimlenmesinde, sözlü kültürün daha etkin olmasına yol açmıştır. Rivayetin ve duymağa dayalı olanın esas alındığı bu yapıda bir rivayetin sahih veya mevzu olması hususu sonraki

³⁴ 26 Şuara 192-195. Mustafa İslamoğlu’nun, yukarıda zikredilen ayetin tefsirinde söylediklerini hatırlatmak konunun doğru anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyim. “vahyin sıfatı olan Arapça vahyin ruhunun içine indiği ceset mesabesindedir. Bir bakıma, ruhu cesetten ayırmak onu öldürmektir. Dolayısıyla vahiy tüm dillere çevrilir ve çevrilmek zorundadır. Fakat hiçbir çeviri Kur’an’ın asli dilinin yerine ikame edilemez.” Kur’an’ın başka dillere çevrilmesi noktasında genel bir kabulün olduğu bilinmektedir. Tartışılması gereken husus, mesajın kendisi ile, mesajın taşınmasına aracılık eden dil arasında nasıl bir irtibatın kurulacağı hususudur.

bilimsel çalışmaların konusu olduğu için, Müslüman toplumun ilk oluşum aşamasında rivayetin her bir şeklinin etkin olduğu bilinmelidir. Söz konusu olan dinin anlaşılmasında Arapça dilinin hadis literatüründeki yerinin anlaşılması noktasında birkaç rivayete yer vermek yeterlidir.

1. “Allah’ın en çok buğzettiği dil farsçadır, Huzistanlıların dili şeytanın dilidir, cehennem ehlinin dili Buharalıların dilidir, **CENNET EHLİNİN DİLİ DE ARAPÇADIR.**”³⁵
2. “Arşın etrafındakilerin dili farsçadır, Allah Teala içinde yumuşaklığın olduğu bir vahyi göndereceği zaman, o vahyi farsça olarak gönderir, içinde şiddetin olduğu bir vahyi göndereceği zaman ise, onu Arapça dili ile gönderir.”³⁶
3. Nefsim Kudret elinde olana yemin ederim ki, Allah gönderdiği bütün vahiyleri Arapça olarak inzal eder, sonrasında hangi kavme vahiy gönderilecekse o kavmin diline çevrilmiş olur.³⁷
4. Bir başka rivayette Cebrail vahyin tamamını Arapça olarak alır, sonrasında hangi nebiye indirecekse, o nebinin kavminin diliyle indirir.³⁸
5. Üç nedenden dolayı Arapları seviniz: Ben Arabım, Kur’an Arapçadır ve **CENNET EHLİNİN DİLİ ARAPÇADIR**³⁹

Mevzuat kitaplarında yer alan buna benzer onlarca hadis, sanki Allah katında yegane vahiy dilinin Arapça olduğu ve tarih boyunca beşere gönderilen bütün vahiylerin asıllarının Arapça olması nedeniyle Arapça inzal edildiği, sonrasında hangi kavme gönderilmiş ise, o kavmin lisanına adeta tercüme edildiği şeklinde bir vahiy dili algısı söz konusudur. Bu yaklaşımı destekleyen rivayetler her ne kadar mevzuat kitaplarında yer almış zayıf ve mevzu hadisler kategorisinde değerlendirilmişse de Müslüman toplumunda, vahiy dili ve Arapça arasında böylesi bir ilişkinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Arapça dilinin diğer toplumların dillerine olan ruçhaniyeti onun “cennet dili” olmasından ileri gelmektedir. Bu noktada dilin sahip olduğu zenginlik, ifade ettiği geniş anlamlar, tarihi derinliği söz konusu edilerek bir yargıya ulaşılmış değildir. Arapçanın cennet dili olması, ilahi bir belirleme ve diğer bütün diller arasında özellikle Arapçanın seçilmiş olduğu kanaati esas alınmıştır. Kur’an’ın Arapça olması, Müslüman toplumunda böylesi bir kanaatin yer etmesinde etkili olmuştur. Bu yaklaşım sadece bir mitolojik inanç biçiminde toplumun kabulleri arasında yer etmiş olsaydı, fazlaca bir sorun teşkil etmezdi, esas sorun oluşturan alan, istisnalar bir tarafa bırakılırsa İslam düşünce tarihi boyunca dinin anlaşılmasında bu yaklaşım biçiminin esas alınmış olmasıdır. Yani Arapça dili

³⁵ İbn Arrak, Tenzihu’ş-Şeriatil-Merfua anil-Ahbari’ş-Şeniati’l-Mevdua, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1981, I, 137. Suyuti, el-Leai’l-masnua fi’l-Ahadisi’l-Mevzua, Daru’l-Kuttubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1996, I, 17-18.

³⁶ İbn Arrak, a.g.e, I, 136; Suyuti, el-Leai’l-masnua fi’l-Ahadisi’l-Mevzua, Daru’l-Kuttubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1996, I, 17. Suyuti, a.g.e, I, 17.

³⁷ İbn Arrak, a.g.e, I, 140; Suyut, a.g.e, I, 18.

³⁸ İbn Arrak, a.g.e, I, 140.

³⁹ Suyuti, Camiu’s-Sağir, Daru’l-Fikr, Beyrut, I, 447; Taberani, el-Mu’cemu’l-Kebir, Mektebetu İbn Teymiye, kahire, XI, 185; hadisin mevzu olduğu genel olarak ifade edilmesine rağmen, yaptığımız taramada, hadis külliyatı içerisinde elliden fazla eserde bu rivayete rastlanılmaktadır.

kutsanarak din anlaşılmaya çalışılmıştır. Yanlış anlaşılmayı önlemek adına şunun hatırlatılması bir gerekliliktir. Hiç şüphesiz, vahyin indirildiği dilin her bir kelimesinin ifade ettiği anlamın dikkate alınarak anlaşılması gerekir, ancak dinin sadece o dilin anlam dünyasına sıkıştırılmasının da, vahyin temelde hedeflediği hususun gerçekleşmesinin önünde ciddi bir engel oluşturduğu da dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz. Zira hangi dil ile ifade edilirse edilsin, netice itibarıyla sınırlanmaktan münezze kelimeler sahibi Allah'ın kelamının bir dil kalıbı içerisine girerek gönderileceği hususu bir zorunluluktur. Dolayısıyla bu zorunluluk göz ardı edilerek yapılan her değerlendirme ilahi kelama da bir sınırlama getirme anlamını doğuracaktır. Konunun daha sağlıklı anlaşılması için Kur'an'ın Arapça olarak indirilmiş olmasının nasıl anlaşılacağı hususu üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

5. Kur'an'ın Arapça İndirilmesinin Anlamı

Muhtelif ayetlerde Kur'an'ın apaçık bir Arapça olduğu ve Arap diliyle vahyedildiği belirtilmektedir. Kur'an'ın Arapça olarak indirilişi, 12 Yusuf 2; 43 Zuhur 3; 26 Şuara 195; 42 Şura 7; 39 Zümer 28 ayetlerinde değişik anlam içerikleriyle geçmektedir. Kur'an'ın kendisine ilişkin kullandığı "Arapça" nitelemesi yalnızca Kur'an'ın dili ile ilgili bir niteleme değil; aynı zamanda, dili kendisinden bağımsız sayamayacağımız kültür ve zihniyeti de kapsayan bir nitelemedir.⁴⁰ Bu nedenle dini düşüncenin teşekkülü değerlendirildiğinde, onu nazil olduğu kültürel ortamdan kopararak anlamaya çalışmak, metni tahriften başka bir şey değildir. Ne var ki Kur'an'ın Arapça indirilmiş olmasına karşın, kendi kültür ortamından kopararak değerlendirilmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Kur'an'ın Arapça vurgusu, onun belli bir toplumun dili ve belli bir coğrafyaya ait olma durumu çoğu zaman göz ardı edilmiştir.

Bu çerçevede İbn Kesir'in, Kur'an'ın Arapça indirilişinin hikmeti babında söylediklerini aktarmak yeterlidir: "Kur'an Arapça indirilmiştir; çünkü Arapça dillerin en fasihi, en açığı, en zengini ve en fazla anlam örgüsüne sahip olan dildir. Bu itibarla Allah, en üstün kitabı, en üstün dille, en üstün peygambere en üstün meleklerin elçiliğinde indirmiştir."⁴¹ Tefsir kitaplarımızda buna benzer pek çok değerlendirmeye rastlamak mümkündür. Vahyin gönderildiği dil ile, vahyin kendisi arasında genelde bir paralellik kurulmakta ve vahye verilen kutsallık, bir şekilde o dile de verilmektedir. Kur'an'ın Arapça olarak vahyedilmiş olmasından hareketle vahyin gönderildiği dil ile vahiy arasında kurulan irtibatta en büyük etkiyi yaratanlardan birisi de İmam Şafiidir.

İmam Şafii, Arapçanın ifade biçimleri ve sözcük hazinesi açısından dillerin en zengini olduğu düşüncesinden hareketle, peygamberin dışında hiç bir insanın bu dili tam

⁴⁰ Ömer Özsoy, Kur'an ve Tarihsellik Yazıları, Kitabiyat, Ankara, 2004, s.13.

⁴¹ İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'an, Beyrut, 1983, II, 466.

anlamıyla kavramasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁴² İmam Şafii, dilin üstünlüğünden hareketle tabi ile matbu arasında bir irtibat kurmakta ve buna göre, üstün olarak kabul edilen bu dile de her açıdan tabi olmak gerektiğini ifade etmektedir.

“Diller, insanların birbirlerini anlamayacakları ölçüde farklılık arzettiğine göre, bu durumda dillerden bazılarının diğerlerine tabi olması ve kendisine tabi olunan dilin de tabi olan dilden üstün olması gerekir. İnsanların dil açısından üstün olmaya en layık olanları, peygamberin dilini konuşan kimselerdir. (gerçi) iyisini Allah bilir; ancak, onun dilini konuşan kimselerin (Araplar) tek harfte bile olsa başka dilleri konuşanlara tabi olması caiz değildir. Dahası tüm diller onun diline tabidir. Keza peygamberden önceki dinlere mensup tüm insanların da onun dinine tabi olması gerekir.”⁴³

İmam Şafii'nin Kur'an'ın Arapça vurgusu üzerinde önemle durulmalıdır. Zira o, sadece Kur'an'ın Arapça bir kitap olduğunu söylememekte, aynı zamanda Kur'an'da Arapça dışında başka bir dilden hiçbir kelimenin bulunmadığını, dolayısıyla dinin anlaşılması ile Arapça arasında doğrudan bir irtibat kurmaktadır. Hiç şüphesiz, Kur'an'ın anlaşılması, onun gönderildiği dil olan Arapçayı bilmekle ilintilidir, ancak burada bir bütün olarak bütün dini anlamaları salt Arapça dili ile sınırlandırmasının ne kadar sağlıklı olduğunun sorgulanması gerekmektedir. İmam Şafii bu yaklaşımıyla Kur'an'ın nazil olduğu dilin doğmatik bir tanımlamasını yapmaktadır ki, bu tanımlamaya göre, Kur'an, sıradan bir dille değil, tüm dillerin kendisine tabi olduğu en üstün dille, peygamberin de bu dili konuşması hasebiyle üstün olma sıfatını kazanan üstün insanların (Arapların) diliyle inmiş bir kitap hüviyetini kazanmaktadır.⁴⁴

İmam Şafii'nin Arapça ve Kur'an ikilisi üzerinde yaptığı vurguda, Kur'an'ın anlaşılması amaçlanmışsa da bu vurgu neticede Kur'an'ın kullandığı dilin kutsanmasına götürmüştür. Bundan dolayıdır ki sünni düşüncede lafız ağırlıklı bir i'cazu'l-kur'an anlayışının egemen olmasına ve Arapçanın diğer diller karşısında üstünlük kazanmasına yol açıcı bir düşüncenin gelişmesine hizmet etmiştir.⁴⁵ Nitekim bu anlayışın bir yansıması olarak Kur'an'ın tahaddi ayetlerine İslam düşünce tarihinde ağırlıklı olarak lafızcı bir yaklaşım sergilenmiş ve Kur'an metnine benzer bir metnin ortaya konulamayacağı şeklinde değerlendirilmiştir. Ayetin hitabından benzer bir lafzın da getirilemeyeceği varsayılsa bile ağırlıklı olarak, Kur'an'ın bir bütün olarak getirdiği mesaja ve sisteme benzer bir sistemin getirilemeyeceği hususu daha çok öncelenmiş iken, daha ziyade lafzın ön plana çıkarılması, vahyin kendisiyle gönderildiği Arapçanın kutsanmasından kaynaklanmıştır.

⁴² Şafii, er-Risale, s, 27.

⁴³ Şafii, er-Risale, s, 28.

⁴⁴ Mustafa Öztürk, Kur'an Dili ve Retoriği, Kitrabiyyat, Ankara, 2002, s, 86.

⁴⁵ Mustafa Öztürk, a.g.e, s, 92.

6. Sonuç

Arapça diline yüklenen bu anlam nedeniyle dinin anlaşılması konusunda dünden bu güne ciddi sorunlar yaşandığı gibi, bizatihi Arapça öğretiminde benzer sorunların yaşanmasına da yol açmıştır. Geleneksel anlamda yapılan öğretimin sürdürülmesindeki ısrarda, dile kutsayıcı yaklaşımın ciddi bir etkisi olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla bir iletişim aracı olarak görülmesi gereken dil, kendisine gizemler atfedildiği için, çözüm olması gerektiği yerde sorunun kendisi haline dönüştürülmüştür. Oysa ne Kur'an'ın kendisinde ne de Hz. Peygamberin yaşamında buna kaynaklık oluşturabilecek hiçbir veriye rastlamak mümkün değildir. Zira genel Kur'an prensipleri noktasında bir kavmin bir kavme üstünlüğü söz konusu olmadığı gibi, bir dilin de diğer bir dile üstünlüğü söz konusu edilemez. Edebi açıdan kimi dillerin diğer dillere göre daha zengin olması ise hiçbir şekilde o dilin kutsanması anlamına alınmamalıdır. Geçmişten günümüze dinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığı noktasında dile böylesi kutsayıcı bir yaklaşımın sergilenmiş olmasının ne kadar etki edip etmediği üzerinde durulması gerektiği kanaatine sahip olduğumuz için böylesi bir konuyu kaleme alma ihtiyacı hissettik. Hiç şüphesiz, doğrulanması veya yanlışlanması noktasında bu konu ayrıca tetkike muhtaçtır.